

GROENLINKS

Vrijheid
Eerlijk
Delen

18 vrijzinnige voorstellen
voor sociale politiek

Femke Halsema
Ineke van Gent,
November 2005

Vrijheid eerlijk delen

Vrijzinnige voorstellen voor sociale politiek

Voorwoord

De saneringspolitiek die het kabinet Balkenende-II bedrijft ten aanzien van de verzorgingsstaat geeft aanleiding tot hevige debatten en – soms - woedende protesten. Terecht, aangezien vooral de mensen die het meest kwetsbaar en kansarm zijn door de regeringsmaatregelen worden getroffen. Onterecht ontstaat daarbij dikwijls het beeld dat de linkse oppositie de bestaande of 'oude' verzorgingsstaat in eigendom heeft en vooral streeft naar 'behoud'.

In dit manifest breken wij met de al te simpele tegenstelling tussen saneren en behouden. Deze krachteloze verzorgingsstaat is de onze niet en vraagt om drastische modernisering. Met name als een gevolg van de conservatief-liberale 'kostenbeheersing' wordt miljoenen mensen te weinig solidariteit geboden, noch een realistische kans op arbeid, emancipatie en participatie. Vrijheid is daardoor een schaars goed. Wij willen mensen niet afschepen met een beroerde uitkering, maar ze stimuleren het beste uit zichzelf te halen. Wij willen mensen niet afschrijven en in passiviteit duwen, maar in staat stellen voor zichzelf te zorgen. Wij willen mensen niet voorschrijven wat ze moeten worden, maar laten zien wat je zelf kunt doen. Solidariteit en vrijheid leiden samen tot emancipatie.

In dit manifest doen wij een groot aantal vrijzinnige voorstellen voor sociale politiek. Met deze voorstellen willen wij het debat binnen en buiten GroenLinks stimuleren. In eerste instantie beogen wij hiermee het debat over het nieuwe verkiezingsprogramma van GroenLinks te voeden, in tweede instantie willen wij de praktische politiek beïnvloeden. Deze tekst zal worden besproken op de conferentie van de Eerste-Kamerfractie en het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks op 11 november. Bovendien organiseert de programmacommissie hierover een discussiesalon op 19 november.

Wij bouwen vanzelfsprekend voort op eerdere publicaties van de partij en de Tweede-Kamerfractie. Ook hebben wij ons laten inspireren door de commissie-De Beer (*Nieuwe tijden, nieuwe zekerheden*, 2004) die GroenLinks heeft geadviseerd over de sociale politiek en door het boek *Vrijheid als ideaal* van het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks. Verder hebben we dankbaar gebruik gemaakt van het zogenoemde *Baliemanifest*. Maar uiteindelijk vertellen wij vooral een eigen verhaal, zonder voetnoten, tabellen en uitvoeringskaders. Te vaak verdrinkt het sociale debat in techniek en in de uitvoeringsproblemen van de verzorgingsstaatorganisaties. Dit discussiestuk gaat niet over het voortbestaan van de 'staat' en zijn instituties, maar over de mensen die vrijwillig én onvrijwillig op de staat zijn aangewezen.

Wij verheugen ons op de discussie.

Femke Halsema
Ineke van Gent

Den Haag, november 2005

Inleiding

Er bestaat een land, aan de horizon, met ontspannen sociale verhoudingen. Dat is een open en tolerant land, dat zijn geschiedenis van internationale handel en gastvrijheid in ere houdt. Dit land bezit een goed functionerende markt, met rechtvaardige inkomensverhoudingen en een robuust sociaal systeem. In dat land wordt mensen zekerheid geboden. De zekerheid van een arbeidsperspectief en van een beschaafd bestaansminimum, ook als werk er onverhoopt niet is. En mensen wordt er vrijheid geboden. De vrijheid om je te kunnen ontwikkelen, om te kunnen worden wie je wilt zijn, ongeacht de klasse waaruit je komt, het milieu van je ouders of je etnische afkomst. In dit land is werk even belangrijk als vanzelfsprekend voor mannen, vrouwen, ziek en gezond, voor ouderen en jongeren. Iedereen die kan werken, werkt er omdat mensen er niet alleen inkomen, maar ook persoonlijke zin en betekenis aan ontleen. Maar werk is niet alleen zaligmakend. Even belangrijk en vanzelfsprekend is de zorg voor elkaar, voor kinderen en voor hulpbehoevenden. Er is ook recht op rust en de ruimte om te recreëren. En mensen hebben er altijd toegang tot onderwijs, ook terwijl ze werken, tijdens arbeidsverlof of na hun pensionering. Onderwijs geldt in dit land als de sleutel tot een sterke, duurzame economie en tot de sociale en culturele ontplooiing van elk individu.

Dit land, dit Nederland, ligt binnen ons bereik. Als we tenminste bereid zijn om de naargeestigheid van ons af te slaan. Al te lang wordt de Nederlandse samenleving beheerst door calculerende saneerders en neoconservatieve ideologen met een negatief mens- en maatschappijbeeld. Vanaf de jaren '80 en '90 hebben zij het ideologische initiatief en regeren zij. Dat hebben we geweten. Mensen in Nederland worden gedefinieerd als calculerende burger, als klant en consument. Rijk zijn is glorieus geworden, terwijl armoede, werkloosheid en achterstand als 'eigen verantwoordelijkheid' gelden. Dit leidt tot uitsluiting. Burgers krijgen vooral (negatieve) financiële prikkels. Privatisering en marktwerking bij publieke voorzieningen worden verkocht als 'keuzevrijheid', terwijl al die zogenaamd vrije burgers in werkelijkheid ondergesneeuwd raken onder formulieren en nieuwe bureaucratie.

Twee miljoen kansarmen, spiegelt minister De Geus ons nu voor. Laten we het daar bij? Laten we het bij een harde samenleving waarin de succesvolle deelnemers staan tegenover meer mensen die ongewild werkloos zijn of voortijdig afhaken in onderwijs dat niet bij hen past? Accepteren wij dat mensen zich gekneveld voelen door werkdruk die hun liefde en zorg voor hun omgeving onder druk zet? Accepteren wij dat zoveel ouders moeite hebben om hun werk en de zorg voor hun kinderen te combineren? Dat meer vrouwen er dus voor 'kiezen' om thuis te blijven? Vinden wij het rechtvaardig dat de werkloosheid onder Marokkaanse jongeren oploopt tot 24 procent? Dat gedeeltelijk arbeids(on)geschikten verdwalen in een woud van regels en voorschriften die hun werklust bederven? Dat mensen vanaf hun 55^e worden afgeschreven? Dat zoveel werkenden worstelen met 'pensioengaten', 'inkomensafhankelijke regelingen', 'levensloopregelingen', waardoor een vrije arbeidskeuze uit het zicht verdwijnt? Wij laten laat het daar niet bij.

Deze krachteloze verzorgingsstaat is de onze niet

Terecht is er debat over de toekomst van de verzorgingsstaat. Dat levert vaak de versimpeling op van rechtse saneerders tegenover linkse behoudzuchtigen. Inderdaad leggen linkse partijen vaak de nadruk op de verliezers van het kabinetsbeleid: mensen op het minimum, arbeidsongeschikten, AOW-ers, chronisch zieken en gehandicapten. Behoud van de bestaande regelingen die grotere inkomenszekerheid bieden, is dan een logische optie. Maar die optie is onaantrekkelijk, want de bestaande krachteloze verzorgingsstaat is de onze niet is. De harde politieke strijd tussen bezuinigingsdrift en behoudzucht heeft een weinig duurzaam en sociaal systeem opgeleverd. De verzorgingsstaat biedt inkomenszekerheid (op een te laag niveau), maar onvoldoende

mogelijkheden voor participatie en emancipatie. Er zijn teveel privileges voor *insiders* (oudere werknemers met vaste contracten, hogere inkomens) en veel te weinig kansen voor *outsiders* (flexwerkers, werkende armen, allochtonen, vrouwen, voormalige WAO-ers). Teveel uitkeringen en armoede, te weinig werk en participatie op maat. Teveel bevoogding, te weinig zelfredzaamheid. Teveel disciplinerende, te weinig ruimte voor eigen initiatief. Armoede, uitsluiting en afhankelijkheid vormen een schrijnende bron van onvrijheid. De strijd daartegen is een kerntaak voor vrijzinnig linkse politiek.

Daarvoor moeten we een tweede, te simpele tegenstelling doorbreken: die tussen het Rijnlandse en het Angelsaksische model. Een derde model is veel aantrekkelijker: het Scandinavische model. Tegenover het angstbeeld van 'Amerikaanse toestanden' bepleiten links en de vakbeweging graag de Nederlandse, Frans of Duitse verzorgingsstaat. Het adagium luidt dan: 'de verzorgingsstaat zal breed zijn of niet zijn'. Die verwijzing naar de 'brede' verzorgingsstaat wordt al te lang, te ongenueanceerd gebruikt. Daardoor worden verouderde regelingen onterecht beschermd. Neem bijvoorbeeld de WW. De hervormingen van de afgelopen jaren gingen vooral ten koste van jongeren, vrouwen en deeltijders. De nadruk lag op behoud van rechten voor de babyboomers. Sterker dan waar ook ter wereld is de werkloosheidsuitkering geconcentreerd bij een heel beperkte groep. De uitkeringen en het geld gaan voor meer dan de helft naar mannen tussen 55 en 64 jaar. Daardoor leidt de regeling tot vroege pensionering: zij worden afgeschreven voor de arbeidsmarkt. Een werkloosheidsuitkering behoort daartoe niet te dienen. Voor de WAO geldt iets soortgelijks. De keuringen pakken vooral slecht uit voor de lagere inkomens. Hogere inkomens worden eerder afgekeurd en krijgen eerder een volledige uitkering. Dat geldt ook voor voltijders ten opzichte van deeltijders (vooral vrouwen). Net als bij de WW, is de bescherming van de WAO niet 'breed' (zoals wordt verondersteld) maar selectief.

Verkeerde politieke compromissen tussen behoudzuchtigen en saneerders zijn niet de enige oorzaak van tekortschietend sociaal beleid. De sociale partners in het poldermodel zijn mede verantwoordelijk. De polder werkt goed voor loonkostenbeheersing en sociale rust, maar laat *outsiders* in de kou staan. Werkgevers zijn angstig of onwillig om bijvoorbeeld voormalige WAO-ers een kans te geven. Discriminatie treft veel allochtonen op de arbeidsmarkt. Mensen zonder baan zijn opgeborgen in de stalen archiefkasten van de bureaucratie of vastgeklonken aan het aanrecht. In CAO's en in de SER staan de belangen van de werknemers voorop. Voor mensen zonder baan is het schandelijk dat de laagste loonchalen ruim boven het minimumloon liggen (wat de kans op werk vermindert), dat scholingsfondsen voor hen ongebruikt blijven en dat kinderopvang laag op de onderhandelingsagenda staat. In vrijwel alle SER-adviezen is er onvoldoende oog voor de kansen van *outsiders* en de inkomenseffecten voor de laagste inkomens. Een voorbeeld is het SER-advies over de basisverzekering zorg met de hoge nominale premie. Of wat te denken van het WAO-advies. Er is jarenlang gepolderd over een probleem dat al was opgelost, namelijk het beperken van de instroom van nieuwe WAO-ers. Er is geen oplossing geformuleerd voor de honderdduizenden gedeeltelijke arbeidsongeschikten die weer graag aan het werk willen.

Wij bepleiten geen afbraak, zoals dit kabinet, wij bepleiten ook geen behoud. Wij vinden modernisering van de verzorgingsstaat dringend noodzakelijk: kostenbeheersing moet worden gecombineerd met vrijzinnige vernieuwing. Daarvoor moeten rechtse taboes, zoals de hypotheekrenteaftrek en de overmatige pensioenopbouw, worden geslecht. Maar ook financiële regelingen die participatie en emancipatie belemmeren, moeten worden aangepast. Dat geldt bijvoorbeeld voor de WW, het ontslagrecht en de vele inkomensafhankelijke regelingen. Het geldt ook voor elementen van het kostwinnersdenken in de belastingen en de sociale zekerheid. Wij willen een verzorgingsstaat die mensen kansen geeft. Het Scandinavische model biedt daarvoor meer inspiratie dan de vastgeroeste stelsels van Duitsland, Frankrijk en Nederland. Denemarken combineert bijvoorbeeld een goede inkomensbescherming met een flexibele arbeidsmarkt en activerend arbeidsmarktbeleid. Nederland moet eveneens alles op alles

zetten om de vele mensen die langs de kant staan mee te laten doen. Wij willen mensen niet afschrijven maar laten participeren. Wij willen geen paternalisme of kostwinnersdenken maar emancipatie, geen disciplinerende maar vrijmaking.

Trends dwingen tot modernisering

De samenleving verandert onophoudelijk en het wordt hoog tijd dat de verzorgingsstaat zich daartoe verhoudt. De afgelopen decennia zijn mannen en vrouwen veel gelijkwaardiger geworden (al loopt Nederland achter). Beiden werken, beiden hebben een rol in de verzorging, het huishouden en de opvoeding. De emancipatie van vrouwen is nog lang niet voltooid en heeft onomkeerbare gevolgen voor het opvoeden en verzorgen van kinderen. We kunnen die taken niet langer afschuiven op het privé-domein, zoals in de kostwinnerstijd. Daardoor ontstaat behoefte aan nieuwe vormen van solidariteit en aan nieuwe publieke voorzieningen. Het opleidingsniveau van Nederlanders is flink gestegen. Maar het belang van kennis is nog harder gestegen en de technologie ontwikkelt zich razendsnel. Daarbij groeit de diversiteit in de samenleving, de verschillen in leefstijl en etniciteit nemen toe. Het culturele en het economische leven internationaliseert. Mensen leven langer en er komen in verhouding meer ouderen. Vooral hoger opgeleiden krijgen later en minder kinderen.

De moderne (internationale) samenleving levert nieuwe culturele en economische mogelijkheden op. Je kunt op tal van manieren het beste uit jezelf te halen en je eigen talenten ontplooiën. Ondernemers krijgen volop nieuwe kansen, bijvoorbeeld in de creatieve industrie. Mede dankzij technologie kunnen burgers zelf meer 'ondernemen'. Ze kunnen makkelijker voor zichzelf beginnen of samen met anderen zaken ontwikkelen: van rapmuziek tot *open source* software, van ontwikkelingsproject tot goedkope antimalaria middelen. Het verdwijnen van grenzen biedt geweldige perspectieven. De uitwisseling van goederen, diensten, ideeën en mensen heeft voordelen voor rijke én arme landen. De hoge economische groei van China, India of Maleisië kan de armoede daar verminderen. Het is toe te juichen als landen hun achterstand op het Westen inhalen. Maar de positieve effecten van globalisering zijn onrechtvaardig verdeeld, zowel tussen landen als binnen landen. Bovendien mogen we niet voorbijgaan aan de negatieve effecten, bijvoorbeeld voor het milieu. Globalisering is tot op grote hoogte een autonoom economisch, sociaal en cultureel proces, maar de effecten ervan kunnen we beïnvloeden. Als we de positieve kracht van globalisering werkelijk willen benutten, moeten we veel meer doen aan ontwikkelingssamenwerking, eerlijke handel en internationaal milieubeleid.

Globalisering heeft ook ingrijpende gevolgen voor onze eigen samenleving. Er ontstaan nieuwe kansen, maar er ontstaan ook nieuwe risico's. Die kansen en risico's zijn ongelijk verdeeld. Het toegenomen belang van kennis levert grote problemen op voor de achterblijvers. Dat zijn de twee miljoen kansarmen zonder perspectief van Minister de Geus. Voor hen is de globalisering vooral een bedreiging en geen kans. Een gebrek aan kansen en een overvloed aan risico's maakt mensen angstig en onzeker, in plaats van vrij en nieuwsgierig. Als de toekomst angstig en onzeker is, lijkt het verleden houvast te bieden. Maar dat is schijnzekerheid en defaitisme. We mogen een (erfelijke) onderklasse van verliezers van de globalisering niet accepteren. Dat is niet rechtvaardig, laat staan solidair. Bovendien vormt het een bedreiging voor de sociale samenhang en stabiliteit. Niet alleen kansarmen hebben moeite in een wereld die complex en flexibel is. De toegenomen keuzevrijheid en de onvoorspelbaarheid van het dagelijkse leven geven veel mensen stress en onzekerheid. Met de toegenomen complexiteit, groeit ook bij hen de behoefte aan houvast. Arbeid is daarbij van grote betekenis. Maar het veranderde karakter van arbeid doet ook nieuwe beroepsziekten ontstaan, zoals stress en *burn out*. Werk moet voor veel mensen anders, meer ontspannen worden georganiseerd.

Baas in eigen leven

Toen de 'volkse' HBS toegang gaf tot de universiteit verveelvoudigde het aantal Nederlandse Nobelprijswinnaars. Soms helpen simpele ingrepen om ongebruikt talent te benutten en mensen nieuwe kansen te bieden. Juist voor de kwetsbaren, voor al die mensen wiens talent onbenut dreigt te blijven, moeten we taboes doorbreken. We moeten vernieuwen om deze mensen wél perspectief te bieden. We moeten deze mensen weer vertrouwen geven: in de overheid, in onze gemeenschappelijke instituties, in de wereld en vooral in zichzelf. Deze *Sociale Kwestie* is de belangrijkste opdracht waarvoor wij staan.

'Wij', dat zijn alle mensen die deel uitmaken van de Nederlandse samenleving. Mensen kunnen hun eigen lot en dat van anderen verbeteren door goed te zorgen voor zichzelf en hun naasten. Soms is het handiger of prettiger om dingen samen te doen. Bedrijven, verenigingen, maatschappelijke organisaties, publieke en religieuze instellingen spelen een belangrijke rol. De overheid dient een stimulerende en betrouwbare partner te zijn, zeker voor wie pech heeft of risico's loopt. Vernieuwing is niet alleen nodig bij de overheid. Tal van organisaties zoeken naar vernieuwing. Agnes Jongerius, bijvoorbeeld, ziet de FNV als een brede emancipatiebeweging, met prioriteit voor vrouwen en jongeren. De recente kritiek van jongeren op de vakbeweging laat zien dat zij nog een lange weg heeft te gaan. De werkgevers moeten meer maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen. Zij spelen een belangrijke rol, maar schieten soms flink tekort. De innovatie blijft achter, er wordt te weinig geïnvesteerd in onderzoek en ontwikkeling, in arbeidsproductiviteit en de ontwikkeling van werknemers. Ze blijven vaak hangen in versleten pleidooien voor lagere lonen en lasten, langer werken en meer snelwegen. Dat is te gemakzuchtig. Werkgevers onderschatten hun eigen mogelijkheden om de economie te laten bloeien. Wij willen ze stimuleren en steunen. Maar ze moeten ook vernieuwen en meer sociale verantwoordelijkheid nemen. Bijvoorbeeld door laaggeschoolden meer kansen te bieden, discriminatie tegen te gaan en mee te betalen aan de kinderopvang.

Links behoort zoveel mogelijk vrijheid voor zoveel mogelijk mensen te organiseren. Daarom moet links zich er altijd rekenschap van geven dat de markt ongelijkheid produceert. Meer dan nu moet links aanvaarden dat de huidige verzorgingsstaat de ongelijkheid onvoldoende vermindert. De bestaande arrangementen 'verzorgen' de kansarmen (en niet eens voldoende), maar geven hen weinig kans op sociale vrijheid; om gelijkwaardig te participeren op de arbeidsmarkt en in het maatschappelijke leven. Het moet links niet gaan om behoud van de 'staat', maar om de duurzame verankering van belangrijke uitgangspunten, waaraan wij het overheidshandelen onophoudelijk kritisch toetsen. Ons gaat het om deze drie uitgangspunten:

- De sterkste schouders dragen de zwaarste lasten. Dat betekent een eerlijke verdeling van kansen en inkomens. Iedereen heeft recht op een fatsoenlijk bestaan, iedereen doet en telt mee.
- Werk hebben is zeer belangrijk. De overheid neemt mensen serieus in wat ze kunnen en willen, maar participatie en emancipatie staan voorop. Dat vereist volop kansen op de arbeidsmarkt en uitstekend onderwijs dat steeds weer het beste uit iedereen haalt.
- Mensen leven niet alleen om te werken. Het gaat om de kwaliteit van leven en werk, om zeggenschap over je eigen leven. In een ontspannen samenleving heb je tijd voor elkaar en voor jezelf. Je bepaalt zelf hoe je werken, leren, zorgen en ontspannen combineert en deelt met anderen. Daarbij past geen bureaucratie en betutteling.

De hierna volgende voorstellen zijn gebaseerd op deze uitgangspunten. De voorstellen horen bij elkaar en versterken elkaar. Het ene voorstel is een voorwaarde voor het andere: het is niet bedoeld om er eens vrijelijk in te shoppen. De vuistregel is dat iedereen die kan werken ook binnen één jaar werkt. De sociale en fiscale regels moeten

die participatie veel meer stimuleren. Maar tegelijkertijd moet er een gedeeltelijk basisinkomen komen voor werknemers en ondernemers. We willen mensen meer voor zichzelf laten zorgen. Maar we moeten tegelijkertijd meer investeren in mensen. We willen flexibeler regels op de arbeidsmarkt, maar mensen moeten meer zeggenschap krijgen over hun eigen leven. We vragen meer sociale verantwoordelijkheid van werkgevers en meer inkomensnivellering, maar dan is niet participeren ook geen optie meer.

Met deze voorstellen willen wij mensen baas maken van hun eigen leven. We willen mensen vertrouwen geven, in een snel veranderende lokale, nationale en internationale omgeving. In ruil mag van mensen flexibiliteit en openheid worden gevraagd. Mensen moeten vrij en geëmancipeerd kunnen leven. De eigen kracht van mensen is groot. Die kracht moeten we versterken. Waar die kracht nog onvoldoende is, moeten we mensen ondersteunen om sterker te worden. En niet afhankelijk maken of afschrijven.

Vrijzinnige voorstellen voor sociale politiek

1. EERLIJK DELEN

1.1 Eerlijk delen tussen arm en rijk bevordert maatschappelijke participatie

Een eerlijke inkomensverdeling draagt bij aan ons gemeenschappelijke welzijn. Voor de meeste mensen telt vooral het relatieve inkomen: hoe verhoudt jouw inkomen zich tot dat van anderen? Voor arme mensen telt het absolute inkomen. Gebrek en armoede maken kwetsbaar en onvrij. Het belemmert mensen om zich te ontplooien, mee te doen. Het is ook niet gezond: arme mensen leven tien jaar korter. Bovendien dragen zij de armoede vaak over op hun kinderen. In Nederland leven 400.000 kinderen in armoede. Zij beginnen met een achterstand die ze nog maar moeilijk kunnen inhalen.

De huidige inkomensverdeling houdt teveel mensen gevangen in armoede en achterstand. Dat is niet rechtvaardig en het belemmert hun maatschappelijke deelname. We slagen er niet in al het aanwezige talent te benutten. Mensen met de laagste inkomens hebben te weinig kansen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Het inkomen is te laag om fatsoenlijk van te leven, maar de armoedeval maakt een overstap naar de arbeidsmarkt onaantrekkelijk. Een beschaafde samenleving kan dat niet toelaten. Ook voor de hogere inkomens is het prettiger leven in een samenleving met een eerlijke inkomensverdeling. Als je het goed hebt, wil je ook dat het anderen goed gaat. Bovendien weet je nooit wanneer je zelf of je naasten in gebrekkiger omstandigheden komen te leven.

Voorstel 1: Progressieve belastingen

Tot de jaren tachtig was herverdeling een belangrijke manier om bij te dragen aan prettige maatschappelijke verhoudingen. Sindsdien zijn de inkomensverschillen in Nederland snel toegenomen. Dat waren bewuste politieke keuzes, onder het mom van 'evenwichtige inkomenspolitiek'. In ruim 10 jaar zijn de hoogste belastingtarieven bijvoorbeeld verlaagd van 72% naar 52%. Als dat evenwichtig is, zijn wij voor onevenwichtige inkomenspolitiek. We moeten de denivellering stoppen en opnieuw zorgen voor nivellering. Vooral de laagst betaalde werknemers dienen meer over te houden van hun werk: we willen geen werkende 'armen' in Nederland. Ook de grote groep middeninkomens rondom modaal (ca. 30.000 euro bruto per jaar) moet het beter krijgen. Armoede moet volledig worden uitgebannen. De hogere inkomens gaan weer meer belasting betalen en er komt een nieuw hoog tarief vanaf 100.000 euro. Ook moet vermogen zwaarder worden belast. De groep vermogenden stijgt nu sterk en zal blijven stijgen. Werkenden betalen veel belasting en vermogenden relatief weinig. Het is rechtvaardiger en beter voor de arbeidsmarkt, als we dat omdraaien. Rechtvaardiger inkomensverhoudingen zorgen voor meer werkgelegenheid aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Het maakt werk financieel aantrekkelijker en dat vergemakkelijkt de overstap van uitkering naar werk.

Voorstel 2: Schaf alle inkomensafhankelijke regelingen af, saneer aftrekposten

Betutteling staat de vrijheid van veel – vooral arme – mensen in de weg. De vele inkomensafhankelijke regelingen in Nederland veroorzaken bureaucratie, afhankelijkheid en leiden tot het onnodig rondpompen van geld. Door de complexiteit van regelingen krijgen veel mensen niet waar ze recht op hebben. Met een eerlijke, progressieve inkomensverdeling kan iedereen de normale kosten van het leven dragen. Iedereen moet wonen, leren en naar de dokter. Daarbij horen geen afzonderlijke inkomensregelingen, zoals de huursubsidie. Afschaffing van de afzonderlijke inkomensafhankelijke regelingen vereist radicale inkomensnivellering, een hoger netto minimumloon en een lage nominale premie voor het basispakket in de zorg. Dat pakt voor de overheid eerder duurder dan goedkoper uit, maar daar staat voor burgers belangrijke winst tegenover: meer vrijheid en onafhankelijkheid, minder bureaucratie.

Ook riante aftrekposten voor hogere inkomensgroepen moeten worden gesaneerd. De hypotheekrenteaftrek en de pensioenaftrek zijn de grootste subsidies voor de hogere inkomens. De spaarloonregeling en de levensloopregeling komen daar nog bij. Deze regelingen komen vooral de hogere inkomens ten goede en kosten de overheid handenvol geld. Hoe hoger het inkomen, hoe groter de fiscale subsidie. We willen die bevoordeling stoppen en het geld nuttiger gebruiken.

Alleen voor kinderen blijft een aparte toeslag nodig. Het hebben van kinderen heeft grote inkomensgevolgen. De lagere inkomens met kinderen komen nu tekort, maar voor de hogere inkomens is de huidige kinderbijslag onnodig hoog. De kinderbijslag moet daarom inkomensafhankelijk worden gemaakt. De lagere inkomens moeten er alle 'kinderkosten' mee kunnen dekken, zodat kinderen niet meer hoeven op te groeien in armoede. Voor de hogere inkomens wordt het bedrag geleidelijk afgebouwd.

Studenten zijn geen kinderen meer. Daarom krijgen zij zelfstandig een hogere beurs. Dat maakt het hoger onderwijs toegankelijker en bevordert de deelname aan het hoger onderwijs. Studenten betalen een inkomensafhankelijke studietax na afloop van de studie, omdat zij doorgaans veel individueel profijt hebben van hun studie.

1.2 Eerlijk delen tussen oud en jong stimuleert ouderen en steunt jongeren

Er komen meer 65-plussers en ze leven langer. Dat is geen probleem, dat is juist heel mooi. Maar om dat beschaafd op te kunnen vangen, moeten we wel maatregelen nemen. Door de vergrijzing nemen de kosten voor de zorg en de AOW toe. En er zijn naar verhouding minder mensen beschikbaar op de arbeidsmarkt. We moeten 'de prijs van grijs' op de juiste plek neerleggen. De 65-plussers en de babyboomers kunnen we daarbij niet ontzien. Bovendien wil deze generatie ook graag een bijdrage leveren: zij voelen zich betrokken bij jongeren en willen samen doen wat nodig is, zo lang dat eerlijk en solidair gebeurt.

Een klein maar typerend voorbeeld voor hoe het niet moet, is de afspraak in de meeste CAO's dat je meer vakantie krijgt naarmate je ouder bent. Ambtenaren zijn bijvoorbeeld meer vrij vanaf hun 45e. Dat is een onterechte vorm van ongelijke behandeling, zo zegt ook de Commissie Gelijke Behandeling. De meeste mensen hebben het 'spitsuur' in hun leven dan net achter de rug. Waarom moet een krachtige vijftiger met volwassen kinderen een paar dagen meer vrij zijn dan een ouder van 35 met jonge kinderen? Als deze regeling wordt afgeschaft, kan elke werknemer jaarlijks een dag extra vrij krijgen. Veel jongeren kunnen die dag goed gebruiken.

Voorstel 3: Meebetalen AOW en flexibele pensionering

Jongeren hebben veel te danken aan de oudere generatie: niemand groeide op met zoveel welvaart. Tegelijkertijd heeft de overheid de oudere generatie altijd royaal behandeld. De omvangrijke babyboomgeneratie betaalde een lage AOW-premie voor de uitkering van relatief weinig ouderen. Onder deze generatie heeft Nederland een forse staatsschuld en milieuschuld opgebouwd: er is dus te weinig belasting betaald en op te grote (ecologische) voet geleefd. Het is onrechtvaardig als de regelingen hen massaal met pensioen sturen op kosten van de jongeren. Zeker omdat velen en passant (fors gesubsidieerd) zijn binnengelopen op de huizenmarkt. Deze scheve gevolgen liggen niet aan de individuele ouderen zelf, maar zijn een gevolg van verkeerd beleid. Bovendien hebben lang niet alle ouderen geprofiteerd van dit overheidsbeleid. Daarom moeten we niet de ouderen beschuldigen maar het beleid veranderen.

Rijke bejaarden gaan meebetalen aan de AOW. Anders wordt de relatief kleine groep jonge werkenden te zwaar belast. Dat is slecht voor de economie en slecht voor de solidariteit tussen generaties. Bovendien moet langer werken aantrekkelijk zijn. Daarvoor dient de AOW te worden geflexibiliseerd. Mensen moeten eerder kunnen stoppen, maar ook langer mogen doorwerken als ze dat willen. Hoe meer jaren je werkt, hoe hoger de uitkering. Op termijn wordt de AOW afhankelijk van je arbeidsverleden. Je krijgt bijvoorbeeld na 40 jaar werken een volledige AOW. De verplichting in de meeste CAO's om op je 65e te stoppen, dient te vervallen. Dit stimuleert mensen om langer door te

werken, maar op een rechtvaardige manier. Een verhoging van de absolute leeftijdsgrens (bijvoorbeeld naar 67) doet geen recht aan de verschillen tussen hoog- en laag opgeleiden. De hoog opgeleiden beginnen later met werken en kunnen dus makkelijker tot op hogere leeftijd doorwerken. Een flexibele AOW gebaseerd op arbeidsverleden stimuleert hoog- én laag opgeleiden om langer te werken. Als je langer werkt, krijg je een hogere AOW. Bovendien krijgen werknemers zelf de vrijheid om hun loopbaan te organiseren: je bent vrij om later te beginnen, even iets anders te doen, en eerder of later te stoppen. Om langer werken aantrekkelijk te maken, is ook tijdige bijscholing nodig, en ondersteuning bij verandering van werk. Het moet ook mogelijk zijn een loopbaan geleidelijk af te bouwen. Ouderen kunnen hun ervaring meer doorgeven door jongeren te coachen en op te leiden.

Voorstel 4: Erfenissen niet van oud naar middelbaar maar van oud naar jong

Nederland wordt niet alleen grijzer, maar ook kapitaalkrachtiger. De moderne oudere heeft een flink en groeiend vermogen. Hun kinderen erven dat doorgaans. Maar steeds meer mensen krijgen die erfenis als ze het eigenlijk niet meer echt nodig hebben, als ze rond de 50 zijn. De kinderen zijn dan de deur uit, het huis is bijna afbetaald en de carrière zit aan de top. Een forse erfenis stimuleert dan vooral om eerder te stoppen met werken, terwijl we het tegendeel willen. Daar moeten we dus iets aan doen.

Het is de vraag wat de opa's en oma's van dit land bezig houdt. Wat willen zij achterlaten voor het nageslacht en meegeven voor de toekomst? De kleinkinderen spelen daarbij vaak een belangrijke rol. Maar nu betalen die ruim de helft meer belasting over een erfenis dan kinderen. Terwijl de kleinkinderen gemiddeld rond de 20 jaar oud zijn en het geld goed kunnen gebruiken. Bijvoorbeeld voor hun studie of voor een starterswoning. Daarom willen we die bevoordeling van ouderen stoppen. Iedereen betaalt voortaan dezelfde progressieve belasting. De overheid bemoeit zich er niet mee wie de erfenis krijgt. Erfenissen zullen daardoor minder van oud naar middelbaar gaan, en meer van oud naar jong.

2. GELIJKE KANSEN

2.1 Al het talent benutten

Kansen op de arbeidsmarkt zijn cruciaal om gelijkwaardig mee te doen in de maatschappij. Werk is niet alleen belangrijk om in je eigen inkomen te voorzien. Het is ook belangrijk voor je sociale contacten en om jezelf te ontwikkelen. Teveel werken kan je leven op een ongezonde manier overheersen, maar te weinig of niet werken is minstens zo ongezond. Bovendien is werkloosheid deels 'erfelijk': kinderen van werklozen maken een relatief slechte start in het leven. Daarom is het onacceptabel dat zoveel mensen werkloos zijn.

Nederland kent een *mismatch* op de arbeidsmarkt. Er is een groeiend tekort aan hoger opgeleiden, waardoor bedrijven ernstig worden belemmerd. Tegelijkertijd groeit het aantal lager opgeleiden, voor wie weinig perspectief is. Een belangrijke oorzaak ligt in het onderwijs. Nederland heeft relatief weinig hoger opgeleiden en veel jongeren die zonder diploma de school verlaten. Daardoor blijft veel talent onbenut. De arbeidsmarkt dreigt voor steeds meer mensen een onneembare vesting te worden. De werkloosheid onder jongeren en allochtonen is schrikbarend hoog. Wie niet of laag geschoold is, maakt weinig kans. Sociale politiek begint dus bij het onderwijs. De Nederlandse werknemers moeten zich beter kwalificeren voor de arbeidsmarkt. Dat kan niet zonder grote extra investeringen in het onderwijs: voor meer hoger opgeleiden en minder schooluitval. Zeker het beroepsonderwijs verdient een forse impuls. Maar daar kan het niet bij blijven.

Voorstel 5: Een gedeeltelijk basisinkomen voor werkenden en ondernemers

Voor laagbetaalde arbeid is (paradoxaal) veel te duur geworden. Voor werkgevers is een flink deel van de lager geschoolden niet productief genoeg om het eigen loon te verdienen. Tegelijkertijd blijft er veel werk liggen, bijvoorbeeld in de persoonlijke

dienstverlening en in de publieke sector. Vrouwen doen gelukkig vaker betaald werk. Daardoor stijgt de vraag naar persoonlijke dienstverlening, zoals de schoonmaakhulp, klusjesman of oppas. De vergrijzing zal die vraag verder vergroten. De hoge prijs voor laaggeschoold werk belemmert ons om daarin te voorzien. Ook de publieke sector heeft daar veel last van. Bijvoorbeeld de zaalhulp, de schoolconciërge en de trambewaker zijn te duur. Dit gaat ten koste van gebruikers én de werkers in de sector. Het gaat ook ten koste van de laaggeschoolde beroepsbevolking zelf. Voor hen bestaan er te weinig kansen om mee te doen.

Daarom moeten we arbeid veel goedkoper maken, vooral aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Fors lagere minimumloonkosten voor werkgevers versterken de vraag naar laagproductieve arbeid. Zo kan de dringend gewenste persoonlijke dienstverlening worden geleverd en verbeterd. Werkenden krijgen een gedeeltelijk basisinkomen via een forse inkomensafhankelijke arbeidskorting. Laaggeschoolden houden meer geld over van het loon. Zo zijn zij eerder economisch zelfstandig met een deeltijdbaan. Als je minder verdient, krijg je meer terug van de belasting. Je gaat er dus fors op vooruit als je een kleine baan vindt. Het gedeeltelijk basisinkomen geldt ook voor kleine zelfstandigen of freelancers en stimuleert zelfstandig ondernemerschap. Participatie is niet alleen een betaalde baan maar ook een eigen bedrijf. Het gedeeltelijke basisinkomen voor werkenden en ondernemers stimuleert mensen om voor zichzelf te zorgen, om mee te doen en zich te ontwikkelen. Vooral voor allochtonen, vrouwen, ouderen en gedeeltelijk arbeids(on)geschikten biedt dit nieuwe kansen. Zij worden aantrekkelijker voor werkgevers en werk wordt aantrekkelijker voor hen.

Wanneer we de belasting op laagbetaalde arbeid voldoende verlagen, kan ook het bruto minimumloon omlaag. De netto inkomens van werknemers blijven gelijk of gaan omhoog, maar de loonkosten voor de werkgever nemen af. Werkgevers kunnen nog meer banen scheppen en de dienstverlening verder verbeteren als ze de laagste loonschalen eens gaan gebruiken, zowel in de publieke als in de private sector.

Voorstel 6: Weg met het kostwinnersmodel

In Nederland is veel talent aanwezig, maar we maken daar slecht gebruik van. De arbeidsparticipatie van vrouwen blijft internationaal gezien sterk achter. Zo halen wij niet uit vrouwen wat er in hen zit. Als we het potentieel van vrouwen beter weten te benutten, zorgt dat voor een eerlijker rolverdeling en een sterkere economie. Vrouwen zouden zelf meer kunnen doen om die positie op te eisen. Mannen zouden meer ruimte moeten maken en thuis meer kunnen doen. Werkgevers zouden in hun personeelsbeleid, organisatiecultuur en de organisatie van het werk meer kunnen doen om het beste uit vrouwen te halen.

De overheid zou eindelijk moeten breken met het kostwinnersmodel. Mensen zijn vrij om daar zelf voor te kiezen, maar de overheid behoort dat niet te stimuleren of te subsidiëren. Nu subsidieert de overheid alle niet-werkende partners. Iedere volwassene krijgt een ongeclausuleerde heffingskorting via de belastingen. Ook de kinderbijslag is niet inkomensafhankelijk. Dit stimuleert het kostwinnersmodel en remt de arbeidsparticipatie van vrouwen. De premies daarop dienen in deze vorm te worden beëindigd. Dat betekent dat we de kinderbijslag aanpassen en de ongeclausuleerde heffingskorting schrappen. GroenLinks wil een samenleving waar werk en kinderen goed te combineren zijn. Maar dat betekent wel dat we iedereen dan ook echt stimuleren om mee te doen. Armoede treft relatief veel vrouwen. Participatie op de arbeidsmarkt is de beste manier om daar aan te ontsnappen. De overheid moet zorgen voor goede kinderopvang en fatsoenlijke regelingen voor zorgverlof.

Voorstel 7: Steun kleinere ondernemers en freelancers

Startende ondernemers, kleine zelfstandigen en freelancers spelen een belangrijke rol in een flexibele economie. Maar de sociale zekerheid is veel slechter voor (kleine) ondernemers dan voor werknemers. Sociale regelingen, zoals de nieuwe basisverzekering in de zorg, verhogen vaak de lasten voor zelfstandigen. Zij betalen dubbel: als werkgever én als werknemer. Dat remt de ondernemingslust en leidt tot risicomijding. Het zelfstandig ondernemerschap is moeilijk te combineren of af te wisselen met een baan.

In Nederland werken velen als freelancer of zelfstandig ondernemer, maar de sociale zekerheid doet net alsof iedereen werknemer is bij een grotere organisatie. Dat moet anders. Veel zelfstandigen zijn moderne 'kenniswerkers' pur sang. Dat is precies waar Nederland het van moet hebben. Daar liggen onze kansen in de internationale concurrentie. Het zorgt voor veel banen die het milieu nauwelijks belasten. Bovendien is het ondernemerschap voor veel allochtonen een aantrekkelijke route naar economische zelfstandigheid en maatschappelijke participatie.

Lagere lasten voor freelancers en zelfstandige ondernemers zijn rechtvaardig en stimuleren de economie. Meer zekerheid draagt bij aan de ondernemingslust, de innovatie en de bereidheid om risico's te nemen. Daarom moeten zij even goede sociale bescherming genieten als werknemers. Voor zwangerschap, kinderopvang en ouderschapsverlof kunnen zij gewoon meedoen met de regelingen voor werknemers (zie voorstellen onder 'ontspannen werken'). Ze mogen desgewenst ook meedoen aan de nationale werknemersverzekeringen voor pensioen en volledige arbeidsongeschiktheid. De overheid kan startende en kleine ondernemers tevens behulpzaam zijn door kennisvouchers ruim beschikbaar te stellen voor het midden- en klein bedrijf. Daarmee kunnen kleinere bedrijven kennis inhuren bij hogescholen en universiteiten. Gemeenten kunnen voor kleine en startende ondernemers microkredieten en bedrijfsruimte ter beschikking stellen.

Voorstel 8: Maak gemeenten verantwoordelijk voor onderwijs

Nederland heeft een grote reserve aan talent. In het huidige onderwijs wordt niet het beste uit iedereen gehaald. Dat is onrechtvaardig en frustrerend voor de betrokkenen. Zij hebben te weinig kansen en toekomstperspectief. Maar het is ook slecht voor het land, omdat we een goed opgeleide bevolking hard nodig hebben. Heel Nederland vindt het onderwijs belangrijker dan ooit, maar er blijft te weinig geld en te veel bureaucratie. Het Kamerdebat over het onderwijs gaat over abstracte systemen óf over details. De gemeenten hebben weinig invloed, maar scholen dreigen te worden vermengd tussen de landelijke en plaatselijke bureaucratie. Die impasse moeten we doorbreken.

De landelijke overheid moet zorgen voor ruimere financiering, uniforme eindtermen en aansluiting tussen de onderwijssectoren. Maar de gemeenten nemen voortaan de rol van het Rijk over ten aanzien van het basis-, voortgezet en beroepsonderwijs. Zij kunnen segregatie, taal- en leerachterstand, en schooluitval beter aanpakken als ze zelf de verantwoordelijke overheid zijn. Zij gaan over de regelingen en middelen om onderwijsachterstand weg te werken. Dat past bij hun rol in de bevordering van participatie en de bestrijding van armoede, uitsluiting en werkloosheid. De gemeenten moeten ook zorgen voor meer tweedekansonderwijs en voor aansluiting tussen onderwijs en praktijk. Dat is goed voor mensen die op zoek zijn naar werk, maar ook voor werkenden. Zij moeten blijven investeren in kennis en scholing. De sociale partners laten de scholingsfondsen nu echter vaak op de plank liggen of zetten die teveel in voor hoogopgeleiden. De gemeenten moeten hierover afspraken maken met lokale en regionale werkgevers en vakbonden.

2.2 Invoering Scandinavisch model biedt meer kansen op een flexibele arbeidsmarkt

Goed sociaal beleid is een voorwaarde voor een dynamische economie. Het helpt mensen omgaan met risico, onzekerheid en verandering. Zo maken we flexibiliteit aantrekkelijker en minder bedreigend. De Scandinavische landen combineren goede inkomensbescherming met een flexibele arbeidsmarkt en activerend arbeidsmarktbeleid. Baanzekerheid is ingewisseld voor werkzekerheid. Daardoor is er meer economische dynamiek, een grotere arbeidsdeelname en minder armoede. In Nederland gebeurt dat niet. Hier groeit de tweedeling tussen werkenden en werklozen, tussen mensen met vaste contracten en mensen met flexibele contracten. Een radicale breuk is nodig. Nederland moet voortaan alles op alles zetten om mensen die langs de kant staan mee te laten doen.

Voorstel 9: Meer flexibiliteit voor kansen op de arbeidsmarkt

Starre regelgeving lijkt op de korte termijn goed voor de minder kansrijke werknemer. Maar op de langere termijn is dat juist niet zo. Het leidt tot een starre arbeidsmarkt, die weinig nieuwe kansen biedt. Dat is op zijn best goed voor de insiders op de arbeidsmarkt. Maar het is slecht voor outsiders en nieuwkomers. Werklozen, gedeeltelijk arbeidsongeschikten, herintreders, jongeren, en flexwerkers zijn niet gebaat bij een inflexibele arbeidsmarkt. Zij krijgen meer kansen (en rechten) als we naar Deens voorbeeld het ontslagrecht voor werknemers in vaste dienst versoepelen. Voor ambtenaren moeten dezelfde soepelere ontslagregels gelden. Dit vergroot de dynamiek op de arbeidsmarkt. Het soepele ontslagrecht geldt alleen als de werkgever zich voldoende heeft ingespannen voor de persoonlijke ontwikkeling van de werknemer en helpt bij het vinden van een nieuwe baan.

Daarnaast moderniseren we de WW. Die wordt hoger maar korter. De maximale WW-duur wordt verder ingekort. In deze periode geldt een hoger uitkeringspercentage over een lager inkomensmaximum. De lengte van de WW-rechten stellen we veel minder afhankelijk van het arbeidsverleden. De eisen voor een WW-uitkering (zogenaamde referte-eisen) worden fors versoepeld. De WW wordt zo een 'frictie-uitkering' die mensen helpt de periode tussen twee banen te overbruggen. Deze veranderingen zijn vooral gunstig voor jongeren, flexwerkers en vrouwen. Voor oudere en bovenmodale werknemers willen we voorkomen dat de WW functioneert als een vervroegde uittreedroute. De maatschappij en vooral de werkgevers moeten hen niet afschrijven. We kunnen ze beter nuttig inzetten en langer aan het werk houden.

Voorstel 10: Recht op participatie, geen uitkering maar altijd werk

Mensen zonder werk krijgen in Nederland een (karige) uitkering. Dat lijkt sociaal, maar dat is het niet. Overall komen we handen tekort, maar we maken geen werk van werk. Veel uitkeringsgerechtigden snakken naar een betaalde baan, maar vinden hem niet. De overheid doet niet alles voor hun economische zelfstandigheid, maar scheept hen af met een uitkering. GroenLinks wil een ander model, geïnspireerd op Scandinavië. De sociale zekerheid moet de kans bieden om je eigen toekomst te verbeteren en om je talenten te verzilveren. De overheid hoort daar een actieve rol in te spelen door alle Nederlanders een recht op participatie te bieden.

Wie werkloos wordt, krijgt maximaal één jaar de tijd om zelf nieuw werk te vinden. Inspanning is verplicht, maar mensen krijgen zelf het stuur in handen. Zij kunnen kiezen voor reïntegratie op eigen kracht. Maar zij kunnen ook hulp krijgen, desgewenst in de vorm van een persoonsgebonden reïntegratiebudget. Dat kun je grotendeels naar eigen inzicht gebruiken om een baan te vinden. Dit voorstel bevrijdt werklozen uit het bureaucratische doolhof van reïntegratiebedrijven en instanties als UWV en CWI. Die richten zich vaak ten onrechte op de meest kansrijke groep wegens de lage kosten en de noodzaak tot scoren.

Met een beter werkgelegenheidsbeleid kunnen meer mensen zich op eigen kracht redden. Wij willen zelfredzaamheid en de ruimte voor eigen initiatief. Voor een beperkte groep is dat echter niet genoeg. Daarom krijg je recht op een participatiecontract als je na een jaar geen werk hebt gevonden. Dat geldt ook voor mensen voor wie de WW afloopt. De werkloze aanvaardt de plicht tot participeren en krijgt daarvoor een participatieloon ter hoogte van het minimumloon. De overheid is verplicht die participatie mogelijk te maken. Dit contract vervangt de huidige bijstand voor iedereen voor wie participatie mogelijk is. Alleen mensen die echt in geen enkele vorm kunnen participeren, krijgen een uitkering zonder participatieplicht. Deze uitkering is niet lager dan het minimumloon. Voor alle anderen moet de gemeente een breed palet aan werkzaamheden organiseren en zich veel meer richten op de kansarme werklozen. Dat vereist uitbreiding van het bestaande aanbod. Het kan gaan om scholing, leer-werktrajecten, een flexibele publieke arbeidspool, gesubsidieerd werk, sociale werkvoorziening, een microkrediet, maar ook erkend vrijwilligerswerk. Alles naar de maat van wat mensen kunnen en past bij hun persoonlijke omstandigheden. Maatwerk is vooral voor gedeeltelijke

arbeids(on)geschikten, alleenstaande ouders, jongeren zonder startkwalificatie en laagopgeleide ouderen van belang.

Voorstel 11: Flexibele omgang met arbeidsmigratie

Het Nederlandse arbeidsaanbod volstaat niet om de problemen op de arbeidsmarkt op te lossen. Zelfs op een optimale arbeidsmarkt hebben we migranten nodig, zeker naarmate de vergrijzing vordert. Op de korte termijn is er vooral behoefte aan hoog opgeleide 'kenniswerkers' uit het buitenland. Op de langere termijn, als de vergrijzde bevolking veel zorg nodig heeft, geldt dat ook voor andere werkers. Nederland kan daar veel rationeler en flexibeler mee omgaan. We dienen te erkennen dat we onderdeel zijn van een internationale arbeidsmarkt. We moeten de voordelen daarvan benutten en niet langer alle nadelen afwentelen op de vele illegalen die onder beroerde omstandigheden werken in ons land.

'Economische migrant' mag niet langer klinken als een beschuldiging. Economische migratie is legitiem en kan onze samenleving versterken. Wij zouden makkelijker een tijdelijke arbeidsvergunning moeten verstrekken voor werknemers van buiten de EU bij onvoldoende Nederlands arbeidsaanbod. Voor werkgevers moeten zij even duur zijn als Nederlandse werknemers. Dat voorkomt verdringing op de arbeidsmarkt. Economische migranten moeten bij binnenkomst duidelijk weten dat het gaat om een tijdelijk contract. Op deze manier wordt gezorgd voor een win-win situatie die in veel andere landen al bestaat. Nederland heeft er baat bij, maar zeker ook de herkomstlanden. De herkomstlanden hebben veel profijt van het geld en de opgedane kennis van arbeidsmigranten.

3. MEER ZEGGENSCHAP OVER EIGEN LEVEN

De huidige samenleving biedt mensen veel mogelijkheden en kan erg stimulerend zijn. Maar het moderne leven vergt ook veel van ieder van ons. We vragen een flexibele instelling en de bereidheid om steeds weer bij te leren. Dat is leuk, maar soms ook knap vermoeiend. Dat is alleen vol te houden wanneer we ook zorgen voor een ontspannen samenleving met tijd voor jezelf en voor elkaar. Die ontspannen samenleving moet er zijn voor iedereen: rijk en arm, hoog en laag opgeleid, man en vrouw, jong en oud. Met ruimte om werken, leren, zorgen en ontspannen op je eigen manier te combineren.

Veel publieke voorzieningen kunnen beter en klantgerichter werken. Persoonsgebonden budgetten geven mensen meer zeggenschap en vrijheid. Een keuze voor de reguliere (publieke) voorzieningen blijft echter altijd mogelijk. Anders verandert keuzevrijheid in keuzedwang, waarbij mensen een hoop werk en stress cadeau krijgen. Ook mensen die niet hechten aan flexibiliteit en keuzevrijheid moeten goed worden geholpen. Persoonsgebonden budgetten stimuleren aanbieders om beter te communiceren met alle gebruikers. Burgers moeten ook op andere manieren meer te zeggen krijgen: bijvoorbeeld via nieuwe vormen van inspraak over de keuzes in de stadsvernieuwing of het werk van de wijkagent. Soms zijn nieuwe rechten nodig. Maak huurders bijvoorbeeld baas in eigen huis: geef ze het recht om hun woning te kopen, onderhoud af te dwingen of zelf het onderhoud te doen.

3.1 Maak ontspannen werken mogelijk

We moeten mensen veel meer zeggenschap geven over hun eigen leven. Het wettelijk recht op deeltijdwerk is bijvoorbeeld een goede eerste stap geweest en moet worden versterkt. Werkgevers dienen ook op andere manieren meer verantwoordelijkheid te krijgen voor de ondersteuning van werknemers in hun levensloop. Het is zeer gewenst dat werkgevers meer sociale verantwoordelijkheid nemen, maar het is onverantwoord om die opdracht geheel bij individuele werkgevers te leggen. Anders kan de last voor (vooral kleinere) individuele werkgevers te hoog oplopen en zijn de lasten ongelijk

verdeeld. Dat kan leiden tot oneerlijke concurrentie en mogelijk discriminatie op de arbeidsmarkt. Daarom is het beter te werken met een nationale regeling via de fiscus.

Voorstel 12: Vervang de levensloopregeling door recht op verlof

De levensloopregeling klinkt mooi en vrijzinnig, maar dreigt helaas een bureaucratisch en geldverslindend monster te worden. Alleen de bovenlaag van de arbeidsmarkt zal er echt van profiteren. De regeling is niet geschikt om scholing te bevorderen, zeker niet voor de mensen die dat het hardste nodig hebben. De regeling stelt mensen evenmin in staat om flexibel te zorgen voor hulpbehoevende dierbaren. Een wettelijk recht om tussentijds te kunnen stoppen zit er niet bij. Werknemers zijn daardoor afhankelijk van de 'goodwill' van werkgevers. De regeling is op zijn best geschikt om mensen eerder te laten stoppen met werken, maar dat was nu juist niet de bedoeling.

We kunnen het geld van deze onzinnige fiscaal gesubsidieerde spaarregeling veel beter gebruiken. Bijvoorbeeld voor goedkopere kinderopvang, voor veel ruimer én betaald ouderschapsverlof, scholingsverlof en voor een goede regeling voor werknemers en zelfstandigen om tijdelijk te kunnen zorgen voor zieke naasten. Die regelingen moeten worden verruimd. Zeker voor alleenstaanden is het belangrijk dat er geen nodeloze beperkingen zijn voor wie die zorg mag bieden: mensen kunnen zelf wel beslissen wie ze willen dat er voor hen zorgt. Dat vereist wel dat alle werknemers het recht krijgen op verlof en de financiële mogelijkheden om die zorg te kunnen bieden, voor wie het dan ook is.

Voorstel 13: Recht op flexibele werktijden en thuiswerk

Werkgevers hameren op het belang van flexibele werknemers. Maar het is opvallend hoe star het werken is georganiseerd. Het dominante patroon is dat je vijf keer per week 8 uur werkt, tussen acht en half zes. Mensen willen arbeid, zorg en ontspanning flexibel en naar eigen inzicht kunnen combineren en delen. Dat vraagt om een flexibele werkweek. Veel werk kan ook worden verricht in de avond en in het weekend. Werknemers dienen het recht te krijgen om hun werk dan te doen. Als de werknemer daar zelf voor kiest, kunnen deze uren gelden als normale en acceptabele werktijden, dus zonder toeslagen. Wanneer het werk dat toelaat, moeten werknemers bovendien gedeeltelijk thuis kunnen werken. Werknemers krijgen zo meer ruimte om eigen keuzes te maken. Werkgevers kunnen het werk flexibeler organiseren, faciliteiten efficiënter benutten en goedkoper werken. De service kan worden vergroot tot buiten de klassieke 'kantooruren'. Werknemers en werkgevers worden minder geplaagd door files. Wanneer de Arbeidstijdenwet hierbij een probleem vormt, kan die zo nodig worden versoepeld. Overigens kunnen we ook flexibeler omgaan met feestdagen. Anderen hoeven niet voor mensen te bepalen welke feesten belangrijk voor hen zijn.

Voorstel 14: Voer brede basisschool in

Het blijft een lastige opgave om werk te combineren met het zorgen voor kinderen. Ouders zijn primair verantwoordelijk voor de opvoeding en opvang van hun kinderen. Scholen nemen dat deels over, maar zijn formeel niet verantwoordelijk voor de opvang. Daardoor is dit vaak slecht geregeld. De opvang vormt dan een permanente bron van stress, zo betoogde ook Van Aartsen terecht. Hij had er minder aandacht voor dat scholen tegelijkertijd kampen met een ernstig tekort aan geld en menskracht.

We kunnen beide problemen oplossen door de brede basisschool overal in te voeren. De scholen krijgen daarvoor extra geld. Het schoolbestuur wordt formeel verantwoordelijk voor de opvang, vijf dagen per week tijdens werktijd én in de vakanties. Alle scholen ontwikkelen een breed aanbod aan voorzieningen. Die mogen zij inhuren of uitbesteden, als ze het maar goed regelen. Deze brede scholen zijn aantrekkelijk voor kinderen en voor ouders. Ze bieden veel meer dan de huidige scholen. Maar de brede scholen moeten ook goed zijn voor leraren. Door het extra geld kunnen nieuwe medewerkers de leraar ontlasten. Het schoolbestuur wordt verantwoordelijk, niet de leraar. Deze kan zo oneigenlijke taken afstoten en krijgt meer tijd voor les en begeleiding. Ouders krijgen meer zeggenschap over de brede school. Dat stimuleert hun betrokkenheid en draagt bij aan een voorspoedige schooltijd van hun kinderen.

Voorstel 15: Kinderopvang publiek financieren, keuzevrijheid in de uitvoering

De brede basisschool maakt werken aantrekkelijk voor vrouwen met kinderen boven de vier jaar oud. Maar GroenLinks wil ook dat werken aantrekkelijk is voor vrouwen met kinderen onder de vier. Betere verlofregelingen zijn daarbij belangrijk, maar ook hier speelt goede en betaalbare kinderopvang een cruciale rol. Dat is een publieke verantwoordelijkheid, waar publieke financiering voor beschikbaar dient te zijn. De uitvoering is echter niet per se publiek. Ouders krijgen een budget waarmee ze de kinderopvang naar eigen inzicht kunnen regelen (zo nodig ook in de avonden, nachten en weekends) mits het voldoet aan kwaliteitseisen. Ze betalen een bescheiden eigen bijdrage. Werkgevers betalen verplicht mee, maar doen dat collectief.

3.2 Meer zeggenschap voor alle werknemers

De overheid zorgt voor veel bureaucratie, maar het bedrijfsleven kan er ook wat van. De overheid zou het bedrijfsleven daar meer op moeten aanspreken. Maar dat kan alleen wanneer de overheid zelf minder bureaucratisch en meer dienstverlenend gaat werken. De overheid is ouderwets georganiseerd, maar ook dit geldt voor het bedrijfsleven. Veel organisaties werken bijna hetzelfde als in het industriële tijdperk of in het leger. Individuele medewerkers genieten te weinig vrijheid. De organisaties zijn sterk hiërarchisch, meer gericht op controle dan op creativiteit. Er is weinig beslissingsbevoegdheid op de werkvloer en veel terreur van (interim-) managers en controleurs. Deze manier van werken haalt niet het beste uit mensen en leidt ook niet tot optimale dienstverlening.

Voorstel 16: Stel professionals centraal

Elke organisatie, zeker de overheid, dient de professional centraal te stellen. We moeten af van hiërarchische, starre en bureaucratische werkvormen: op ministeries, bij publieke instellingen en ook in het bedrijfsleven. Uitvoerders moeten de ruimte krijgen om regelingen toe te passen naar de geest in plaats van naar de letter. Zo kunnen zij beter inspelen op individuele situaties. De professionals in het onderwijs, de zorg en bij de politie moeten veel minder tijd kwijt zijn met papierwerk. Het is van de gekke dat men in de jeugdzorg 60% van de tijd besteedt aan papierwerk, dat agenten maar een fractie van hun werktijd op straat zijn en dat op de universiteiten slechts een minderheid direct bezig is met onderwijs en onderzoek. Leraren horen voor de klas, zorgverleners bij de patiënt, politieagenten in de buurt en op straat. Voor elke sector dient er een harde doelstelling te komen voor minder bureaucratie en meer tijd die professionals kunnen besteden aan hun echte werk. Bovendien moet er in alle sectoren een norm komen voor een maximaal percentage ondersteuners en managers ten opzichte van de professionals.

We moeten veel meer vertrouwen stellen in onze professionals en ze meer te zeggen geven over hun eigen werk. Dat betekent minder gedetailleerde regelgeving, en minder bureaucratische vormen van verantwoording. Dat kan door hiërarchische vormen van toezicht en controle te vervangen door horizontale vormen: bijvoorbeeld via de gebruikers van voorzieningen (gebruikerspanels) en via collega's (*peer review*). Professionals kunnen hun eigen professionaliteit ook vergroten als ze meer ruimte krijgen om toegepast of wetenschappelijk onderzoek te doen. Nu gebeurt dat eigenlijk alleen bij artsen, maar ook voor leraren, verpleegkundigen of agenten zou dat zeer de moeite waard zijn. Het werkplezier zal daardoor stijgen en de dienstverlening zal verbeteren.

Voorstel 17: Kies voor flexibel nationaal pensioenstelsel

Ons huidige pensioenstelsel belemmert en bestraft mobiliteit op de arbeidsmarkt en ondernemingslust. Het veroorzaakt flinke administratieve lasten voor burgers. Er bestaat een waaier aan pensioenregelingen, -fondsen en -verzekeraars. Dat werkt hooguit voor iemand die 40 jaar dezelfde werkgever heeft. Oftewel, voor bijna niemand meer. Wie van baan of verzekeraar wisselt of ondernemer wordt, belandt in een ergerlijke en kostbare bureaucratie. Er bestaat geen keuzevrijheid voor werknemers maar voor verzekeraars.

Mensen weten slecht waar ze aan toe zijn. Zeer weinig Nederlanders weten hoe hun pensioen er voor staat. Ze hebben verschillende (kostbare) polissen en bouwen 'gaten' op. Alleen sommige verzekeraars verdienen makkelijk veel geld. Dat moet dringend anders. Iedere werknemer krijgt een eigen pensioenrekening bij een nationaal pensioenfonds. Dat verlost werknemers van alle bureaucratie en geldverlies bij het wisselen van baan, werkgever en pensioenfonds of verzekeraar. Binnen dat ene fonds bestaat veel individuele ruimte voor regelingen 'op maat', inclusief flexibele pensionering, deeltijdpensioen en AOW. Werkgevers en werknemers kunnen afspraken maken over de premies. Een flexibel nationaal pensioenstelsel vereenvoudigt de uitvoering en geeft werknemers echte keuzevrijheid.

Voorstel 18: Maak de 'polder' van iedereen: het CAO-referendum

'De polder' bepaalt mede het sociale beleid in Nederland. De vakbond vervult daarin twee taken. Zij behartigt de individuele belangen van de leden. Daarnaast vertegenwoordigt de vakbeweging alle werknemers, lid of geen lid; bijvoorbeeld bij de onderhandelingen over CAO's, reorganisaties en centrale akkoorden. Aan beide taken bestaat een grote maatschappelijke behoefte. Maar die tweede taak verdient een bredere maatschappelijke inbedding. De Nederlandse werknemers verdienen meer zeggenschap over de rol die de vakbeweging daar namens hen speelt. 'De polder' schiet helaas soms tekort en komt teveel op voor de gevestigde belangen. Dat gaat ten koste van de kansen van 'outsiders'.

De vakbeweging is zelf al op zoek naar nieuwe manieren om alle werknemers recht te doen. GroenLinks wil mee zoeken naar mogelijkheden om de polder van iedereen te maken. De overheid verklaart CAO's altijd 'algemeen verbindend' en moet dat vooral blijven doen. Maar het zou goed zijn als alle werknemers daar wat over te zeggen krijgen. Dat kan door alle werknemers in een sector te laten kiezen welke bond namens hen onderhandelt. Er kunnen meerdere bonden onderhandelen. Dat mogen ook nieuwe bonden zijn, zoals 'Alternatief voor vakbond' (AVV). De bonden leggen het akkoord vervolgens per internetreferendum voor aan alle werknemers in een sector. Deze werkwijze kan ook worden toegepast bij het sluiten van sociale akkoorden en het bepalen van SER-adviezen. Maar zeker daar moet ook worden nagedacht over nieuwe manieren om de stem van outsiders beter te vertegenwoordigen. Zij moeten een stem krijgen in de polder en de kans krijgen om met een eigen 'bond' mee te praten.

De bonden verdienen met deze werkwijze een duidelijke erkenning en ondersteuning voor hun vertegenwoordigende rol in de polder. Dat kan door deze taken collectief te financieren via een werkgeversbijdrage aan de bonden, zoals in veel CAO's al gebeurt. Zo krijgen de bonden meer steun en een sterkere democratische legitimatie. Dat versterkt hun onderhandelingspositie en zorgt ervoor dat alle werknemers zich beter vertegenwoordigd voelen. Daarnaast blijven uiteraard de individuele lidmaatschappen bestaan voor het behartigen van individuele belangen. Daarbij horen bijvoorbeeld ook de stakingskassen en juridische bijstand bij conflicten.